

vábbi kutatásra is ösztönözhet. Ha csak a benne név szerint megemlített, a regionális kulturális életnek ma is aktív szereplői olvasnák el, már sikerlistás lenne. De nyugodtan ajánlható a fiataloknak is, hiteles kortörténeti forrásként, a hivatalos történeti kutatásban is egyre inkább teret hódító *oral history*n, személyes beszámolókon alapuló tankönyvként. Nem épít mitológiát a Calandra vagy az azt létrehívó fiatalok köré, de a részletes tablóval kiemeli a többi, lassan feledésbe merülő rockzenekar közül, amelyeknek nem volt egy Perjéssy-Horváth Barnabáshoz hasonló krónikásuk. Nem véletlen, hogy Boros György (Ölveti Blues Band) is idén adta ki saját visszaemlékezéseit *Pocsolyába léptem* címmel. Ezek a memoárok talán ösztönözhetnek másokat is, hogy rocktörténelmet írjanak. (*Magánkiadás*)

KOVÁCS GERGELY

Hajnali fél négy

TAKÁCS ZSUZSA: *A SÓBÁLVÁNY*

Mint minden bibliai történetnek, Lót szodomai esetének is több egymással versengő értelmezési hagyománya van. Ezek közül a leggyakrabban előkerülő, nagyon leegyszerűsítve, úgy magyarázza a példázatot, hogy ha valaki esélyt kap a menekülésre, ha kiszakadhat bűnös, de talán kényelmes és izgalmas életmódjából, akkor utána nem szabad nosztalgiával gondolnia a régre – ha így tesz, kiüresedve, életkedv nélkül élhet csak az újban, vagy el sem juthat az újig. Lót felesége azonban a romlásból kivezető úton így, fájdalommal pillant vissza a régi életére, talán sajnálja, amiről le kell mondania, amit elveszít, talán valóban a komfortot és az izgalmakat siratja – így viszont ott marad a régi vonzaskörében, vagyis a család többi tagja igen, de ő nem tud új életet kezdeni. Kiüresedve, életkedv nélkül élhet tovább – hideg és rideg lesz, mint a kő: „sóbálvánnyá” változik.

Takács Zsuzsa rövid novellái részben a mai Magyarország erkölcsi állapotával, a közélet rendkívül alacsony, de még mindig folyamatosan romló nivójával, a társadalmi szolidaritás hiányával és a politika bűneivel, illetve a saját magunk ellen elkövethető hibákkal, a múltban megélt, de ma is kísértő, kisebb-nagyobb bűnökkel néznek szembe. A kilépés, a kimaradás esélyeit latolgatják, azt, hogyan lehet a mai magyar társadalomban, azaz kint, és hogyan lehet otthon, a négy fal között, bent, legalább a magunk szabályai szerint harmonikus és tisztességes életet élni. Ez a fajta nyílt aktualitás, direkt közéletiség egyáltalán nem volt jellemző erre az életműre, mondhatni épp ellenkezőleg: a versek eleinte inkább a tárgyias megszólalás eleve távolságtartóbb formáit keresték, majd az időhöz és térhez alig köthető, személyes érzelmvilág színre vitelének lehetőségeit kutatták. Az eddigi egyetlen prózakötet, a 2007-es *A megtévesztő külsejű vendég* pedig az álmok szabad asszociációs világába elvezető, pszichologizáló, de néhol esszéisztikus, néhol mesés fordulatokkal élő novellákat közölt.

Magyarázhatja az aktuális társadalmi témák beszűrődését a szövegek első megjelenési helye: az *Élet és Irodalom* oly sok hasonló kötet megszületését elősegítő

tárcarovatának darabjai voltak ezek az írások. Feltehetően felkérésre születtek tehát, határidőre kellett megírni őket – talán ezek a körülmények is erősítették az egyébként a szerző legújabb verseiben is felbukkanó társadalomkritikai indulatot (lásd például *A Vak Reménnyel egy körúti kávézóban* címűt a *Litera.hu*-n). Azt persze ezek a novellák sem állítják, hogy Budapest lenne az új Szodoma, de azt igen, hogy jelen van a mindennapokban valami felesleges feszültség, amit a hatalomvágy és a mások érzékenysége iránti közöny ugyanúgy okozhat, mint a felpörgött élettempó és az általános pénztelenség. A szövegek kétségkívül közvetítenek egy szigorú (konzervatív) etikai értékrendet is, de ez azért nem zavaró, előíró vagy didaktikus, mert az elbeszélők mindig tanújelét adják a másokból hiányolt érzékenységeknek, és váltig hangoztatják, hogy még a negatív szereplők felé is megértéssel kell fordulnunk, hiszen ők is kiszolgáltatottak és esendőek, a külső hatások, a véletlenek, a sarokba szorítottság és az ebből fakadó rossz döntések pedig bárkit kiközökenthetnek, kilökhetnek az addig szilárd értékrendjéből. Nem azzal menti fel a bűnöst, hogy hiszen bárki hibázhat, hanem azt mondja: bárki kerülhet olyan helyzetbe, amikor nagyon könnyű hibázni. A megbotránkozás mozzanatát tehát a legtöbb esetben a megbocsátás és a megértés követi.

Ha a címből kiindulva gondolkodunk a kötetről, érdemes szem előtt tartani, hogy Takács Zsuzsa öt évtizede formálódó életműve a kezdetektől kapcsolatban van a bibliai nyelvvel és szimbolikával, a keresztény hittel és a misztikával. Verseinek állandó témája a „távollévő Isten”, aki a megszólításra, az imára nem reagál, aki csendes, tartózkodó és így néha kegyetlen. Most azonban úgy emel egy bibliai fogalmat a könyv és a kötetet záró novella címévé, hogy az némiképp másként értelmeződik, mint az eredeti kontextusban – hiszen itt a rosszal szembesülő, de a jóra vágyó szereplőt éri a sokk, míg Mózes 1. könyvében a rossztól elszakadni nem tudót. A bűn és a bűnös élet elkerülésének motívuma mindkét szövegben ott van, ahogy a bűn vonzerejének, kényelmének, előnyeinek motívuma is. A visszanezés, azaz az emlékezés itt is fájdalommal, sőt gyakran büntudattal jár, de a nosztalgia a szülők, a tágabb család elhunyt tagjai, a válás miatt felbomlott saját család, illetve a volt férj szerelme, majd a későbbi szerelmek iránt csak annyiban „bűnös” nosztalgia, hogy megnehezíti a jelenbeli életet, az előre nézést, mert sebeket tép fel, megválaszolatlan kérdésekkel szembesít, önsajnálatra buzdít. A novellák elbeszélője azonban csak időlegesen kerül az elmúltak hatalma alá, fáj nekik, de „nem bánja, ha időnként sóbálvánnyá mered” (77.). Visszanéz egy-egy múltbeli történetre, egy régebbi kalandra, de a cím inkább arra az érzésre utal, amikor valaki megrökönyödik, egy pillanatra megáll, esetleg le is ül egy-egy felismerés vagy hír hallatán.

Csak hogy a bűn és a büntudat mint a megértés tárgyai szintén régóta jelenlévő elemek az életműben, az 1998-as, vegyes műfajú, tehát Takács első prózáit is közlő *A bűnök számbavétele* kötetnek pedig egyenesen alaptémája volt. Az anya elvesztése miatt érzett gyász mélysége, tragikum és méltósága a túlélő büntudatával kapcsolódott össze, de a bűn a szó keresztény liturgikus szóhasználatból nyerte jelentését, azaz kifejezte az elidegenedés személyes jellegét, a személyes felelősséget. Azt, hogy ugyan nem kérdéses, az ember mibenléte az elidegenedés, vagyis a bűnösség eredendően, születésünktől hozzánk tartozik, de ez mégsem lehet a dol-

gok rendje, nem lehet isteni vagy természeti törvényszerűség, hanem csakis az egyetemes sorsban tükröződő személyes szabadság adottsága: bűnösnek születünk, de a bűnt mi magunk követjük el, egyenként és külön-külön. Takács Zsuzsa novelláiban épp azt az önmaga ellen küzdő embert látjuk, aki szeretne megfelelni, jó lenni, méltó lenni. Holott ez a kötet is csak nagyon absztrakt bűnökről beszél: mulasztásból fakadókból, képzeltekről vagy álmódottokról, de az ezekhez kapcsolódó bűntudat ugyanolyan gyöttrő, és ugyanolyan nehézzé teszi a mindennapokat, mint súlyosabb bűnök után. Voltaképp tehát nem is a bűn milyensége határozza meg a közérzetet, hanem a bűntudaté.

Az álom szerepe pedig éppen azért fontos ebben a Takács-kötetben is, mert pont ennek a küzdelemnek ad teret. Épp ott, az álmokban törnek elő a szorongások, de az álom ad lehetőséget ezek forrásának megértésére és feldolgozására is. Az egyes szövegekben látványosan előbukkan ez a kétirányú mozgás: már az elalvás is nehézkes, mindig altatók kellene hozzá, tehát állandó küzdelem folyik az alvásért, majd a visszaalvásért, de alvás közben menetrendszerűen jönnek a rémálmodások, amiből pedig az ébredés menti ki az álmodót – van tehát küzdelem az ébredésért, a reggelért is. Már a kötet első mondata is erre utal: „Zaklatott álmából ébredve...”, de számos hasonló utalást találunk a rémálmodásokra: „Z. heves szívdobogásra ébredt” (23.), „Lidércei később párosával jöttek” (24.), „Kimerítő és végtelenségig részletezhető álmából csuromvizesen ébredt. [...] hajnali fél négy múlt” (31.). A szövegek rafináltan és zavarba ejtően keverik az álmok valóságát és a valódinak mondott emlékeket, hiszen az ébredések előtti és utáni képzetek, az álomleírások és azok kiegészítései, magyarázatai sokszor kibogozhatatlanul összegabalyodnak. A legjobb példája ennek a *Szerelemgyümölcs* című szöveg, melyben az egy éve halott szerető (megint a gyász és a bűntudat!) tér vissza álomképként, de mintha az ébredés után az emlékek szomorú édessége venné át a szorongatóan forró álom helyét. Technikailag is itt oldja meg legjobban a szerző ezt a gyakran használt ötletet, de a szöveg érzelmi-lírai síkján is itt a leginkább figyelemre méltó. A múlt században a halott szülők tűnnek fel hasonló módon, de ott az emlékezés csúszik bele az álomba, hogy a novella végén a szülők egy üzenetet próbálnak eljuttatni a gyerekekhez, aki viszont nem tudja olvasni a levelet. Az írás lenne tehát a kommunikáció terepe, de mintha a szövegben leírt álom itt a valóság fordítottja lenne, hiszen az elbeszélő-szerző íróként a szüleivel való kapcsolatról beszél, a szüleire is tartozna ez, hozzájuk beszélne, nekik is elküldené a szöveget, de ők már nem olvashatják el. Az írás nem hatolhat át a halál falán, még az álomban sem, semelyik irányba.

Az, hogy a történetek ideje sokszor az éjszaka, tere egy sötét, képlékeny tér, magával hozza, hogy az érzékszervek közül nem a szem az elsődleges. Az ébredés, ha nem a rémálmodás oka, akkor valamilyen zaj miatt történik: a közeli temetőben lakó varjak hajnali káromgása, a beinduló forgalom vagy a szél miatt becsapódó ablak hangja az oka. A szövegek az ezekhez hasonló hangokon, a sötétben való tapogatózáson, esetleg a beáramló illatokon keresztül rajzolják meg a szobát vagy a lakást, töltik azt a szűk teret, ahol az elbeszélő mozog – nagyon kimunkált, érzékeny, a lírára jellemző megoldás ez is. A száj, a fül, a kéz, az orr lát, vagy még pontosabban: ezek segítségével látjuk mi az elbeszélés tereit. És érezzük mi is a fe-

nyezetést, hiszen a sötét sarkok, az azonosíthatatlan forrásból jövő hangok az éjszaka lidércei maguk – de ezek a lidércek megint csak valamilyen lelkiismereti problémából születnek. Nem oldja fel az ezzel a tapasztalattal kapcsolatban álló, a könyv egészére jellemző tragikus hangoltságot az egyébként nagyon igényes, de inkább szatirikus, groteszk, karkai humor sem.

Ami esetleg feloldást hozhat, az maga az irodalom. A novellák tele vannak jelölt idézetekkel, de nem annyira a szerző, hanem inkább a szereplői támaszkodnak és kapaszkodnak ezekbe az idézetekbe. Z., a nyitó novella magyartanára klasszikusok első bekezdéseit gyűjti – „ettől álmodott aztán össze hetet-havat”. Az éjszakában előkerül Shakespeare, Dsida, Radnóti, de a szöveg idézett része lesz egy-egy korábbi Takács Zsuzsa-mű is. Abban az óriási bizonytalanságban, ami a külvilágból és a belső szorongásokból, a közélet anomáliáiból, a kórházak állapotából és a halálfélelemből születik, egyedül a művészet bizonyul stabil alapnak, a művészetet pedig ebben az írói világban elsősorban a könyvek jelentik. A könyvekben lévő reprodukciók teszik hozzáférhetővé a galériák kincseit, könyvekben lehet még a filmekről vagy a zene történetéről olvasni – ahogy mellesleg az álmokról és az álmok megfejtésének lehetőségeiről is.

Mindennek a metaforikája az utolsó előtti, *A könyvek felszámolása* című novellában teljeseedik ki. A többség kisebb lakásba költözéskor vagy örökség esetén kerül abba a helyzetbe, hogy szelektálnia kell a könyvei között. Dönteni, mi fontos, és mi nem, kidobni vagy elajándékozni, ami nem fér el, ami már nem kell. A novella egy harmadik esetet, a rendrakás, a könyvekbe és emiatt porba fulladó lakás felszabadítása miatti szelektációt írja le. Ez például egy lazábban, humorosan induló szöveg: a kidobandók közé kerül egy, az alkoholizmus problémájáról szóló antológia, de a megsárgult, elkoszolódott kötetek között vannak a saját könyvek is – a szerző maga is kidobná őket, mert úgy érzi, csak elcsúnyítják a könyvespolcot, mit tehet akkor ezekkel más? Végül persze feladja a reményt, mert kiderül, valamiért minden könyv fontos, mindegyiknek saját története van: mikor és hogyan került a lakásba, kitől kapta, kinek a tanácsára vásárolta, kinek adta kölcsön, kivel beszélgetett róla – megannyi mélyen személyes történet. Ezek adják a biztonságot és az otthonosság érzését. A pakolás közben előugró, egy jó nagy lexikkal agyoncsapott gyík pedig máris a szimbolikus térbe helyezi ezt a hétköznapi történetet, egyben a könyv fősodrához is odaköti. A gyík ugyanis az álmok ébrenléti hasznosításának szimbóluma a szöveg szerint: ahogy a gyík (amely egy miniatűr sárkány) előcsusszan, úgy hatnak az álmok is a valóságra: úgy hat a tudatalatti a tudatosra.

Az a bizonyos Z., aki a történeteit, az emlékeit és az álmait meséli, még azok mögött a szövegek mögött is ott sejlik, ahol nincs leírva a monogramja – a karakter, a nézőpont, a hang ugyanis erősen összetartja a kisprózákat. Ráadásul a történetek nagyon hasonlítanak a szerző nyilvánosan is elérhető életrajzának részleteire, Z. tehát, vélhetően, Zs, azaz (Takács) Zsuzsa alteregója. A szerző ugyan igyekszik eltávolítani magától hőstét, van, ahol magyartanárként, van, ahol orvosként mutatja be, általában nő, de a második, épp az árulkodó *A maszkmester* címet viselő szövegben viszont férfi. Van tehát egy efféle írói küzdelem is, az író próbálja minél érzékelhetőbbé tenni a távolságot önmaga és szövege, önmaga és az elbeszélői között. De végül épp a maszkok között, a szereplehetőségei által teljeseedik

ki. A gyötrelmes álmok, a zaklató emlékek, a hajnali ébredések és a külvilágból jövő állandó fenyegetések szorító gyűrűjében mégis megtalálja azt a beszédhelyzetet és hangot, ahonnan és amivel megrázó és emlékezetes sorokat küld saját belső világáról. (*Magvető*)

BEDECS LÁSZLÓ

Élfények és derítőlapok

NÁDAS PÉTER: *VILÁGLÓ RÉSZLETEK*

Részletek. Szeretném a részletekkel kezdeni. És befejezni is majd a részletekkel fogom. Nem is merészkedhetek ennél tovább. Úgy gondolom, Nádás Péter tekintélyes memoárját a két, barna kötéstáblába fogott tömb és a tagolatlan, gigantikus szövegfolyam ellenére is az eljárások, közelítésmódok sokasága, a reprezentációs módok sokfélesége, a részek, rétegek egymás mellé, egymásra, egymásba helyezése szervezi. Ezek a komponensek a nagy egész egységében is jól láthatóak, különválóak, mondhatni kiviláglanak. A szerző olyan struktúrát hozott létre, amely nem az összehabarcsolás, a rések eltüntetése által válik szilárd egységgé, hanem a tartóelemek, statikai bravúrok, díszítőelemnek tűnő, mégis funkcionális részek, apró építőkövek láttatásával, sőt, látványos kitarása, mutogatása által.

A mű egészére vonatkozó, összegző állításokat tenni eleve bajos, noha egy nagy egész áll előttünk. Hatalmas, lenyűgöző mű, még ha az eddig megjelent recenziókban a túlrtság, modorosság, bizonyos motívumok bosszantó visszatérésének említése jogosnak is tűnik. A lenyűgözöttség és a rajongás érzése in ez szinte semmit nem változtat. Ahhoz azonban, hogy a primer élménybefogadás szülte habos kijelentések igazolást és értelmet nyerhessenek, nem tehetünk mást, mint hogy a részek, részletek felől indulunk. Nemcsak a megértés érdekében. A kizárólag a műegészre, „végeredményre” tett summázó és értékelő kijelentések épp a szerző explicit eljárásait, látványos bajlódásait hagynák észrevétlenül, épp azt az esszenciát, lényegi alkotói folyamatot negligálnák, amelynek során a közelítésmódok, tudáskeretek ütköztetésén, hullámoztatásán át egy egyén, egy család, korszakok, történelmi, ideológiai folyamatok történetei, óriástablói előálltak. Be kell törnünk tehát a műbe, fel kell fejteni szövegeinek rétegeit, struktúrákat kell látnunk és láttatnunk, magunknak is el kell vesznünk a részletekben, a szempontokban, Nádás érzékelésének és tapasztalásának, tudati munkájának, értelmezési útjainak, gondolkodásának redőiben, nyelvhez, jelentéshez való viszonyában, a láttatás, ábrázolásmód, szövegszervezés, szerkesztés útvesztőiben, a valóság és fikció, a múlt és a történelem, a fantázia és emlékezet rejtekútjain. Vagy el kell vesznünk a testben, a zsigeri dolgok nemzedékről nemzedékre hagyományozott sötétségében, a (gyermeki) libidó szerteágazó tekervényeiben, de ugyanígy a dokumentumok sokaságában, a társadalmi viszonyrendszerek hálójában, a különböző ideológiák egymást tükröző, egymást kioltó, racionalizálható, de végtelen számú körülménnyel, adalékkal a végtelenségig mélyíthető összefüggéseiben.